

KUZEY KAFKASYA'DA MÜRİDİZMİN KURUMSALLAŞMASI VE GAZAVAT**

Abdullah Temizkan*

Özet

Dağıstan'da ve Çeçenistan'da Rus istilasına karşı Nakşibendî-Halidî müritlerince organize edilen bir direniş hareketi başlamıştır. Hızla yayılan bu hareket Ruslar tarafından "müridizm" olarak tesmiye edilmiştir. 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya'da yayılan ve güçlü bir toplumsal taban edinen müridizm hareketinin kumsallaşması ve bir devlete dönüşmesi söz konusudur. Bu devletleşme süreci öncelikli olarak bir hukuk sisteminin Kafkasya toplumu üzerinde uygulanmak istenmesi ile tezahür etmiştir. Devletleşmenin en önemli belirtisi ise işgalci Ruslara karşı yürütülen gazavattır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Müridizm, Sufizm, Şamil, , Naip, Gazavat, Rusya, Kolonizasyon

Abstract

Against Russian invasion a resistance movement which had been organised by Naqshibandî-Khalidî murids started in Daghestan and Chachnia. This movement, which had been quickly spread, was named as muridism by Russians. In the nineteenth century, institutionalism and nationalism of muridism action, which had been spread on Northern Caucasus and had acquired a social base, was in question. This nationalism process had occurred via implementing a law system on Caucasus community primarily. The most indicative part of this nationalism was gazavat, which had been maintaining against Russians.

Key Words: Caucasus, Muridism, Sufism, Shamil, Naip, Gazavat, Russia, Colonisation

GİRİŞ

İslam tasavvuf geleneğinde mürit, öncelikle kendisini şeriata yani İslam hukukuna adanmış kişidir.¹ Mürit kelimesi ile şeyhine ya da mürşidine gö-

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.
abdullah.temizkan@ege.edu.tr.

** Bu makale TÜBİTAK'ın desteklediği bir araştırmanın ürünüdür.

¹ Michael Kemper, "Khalidiyya Network in Daghestan and Question of Jihad", *Die Welt des İslam*, C.1, Leiden 2002, pp.41-72., s.42.; Ahmed Akmaz, *Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketi*, Kayseri 1994, s.60.

nülden bağlı olan, ona kendisini adeta ölü gibi teslim eden kimse kastedilse de mürit ve müridizm kavramları, Kafkasya'da içinde bulunulan şartlara göre yepyeni bir anlam kazanmıştır: Yine tasavvufu ilgili olmakla birlikte bu kez itaat ve teslimiyet anlayışı Rus istilasına karşı direnişi gerçekleştiren askerî örgütlenmeye uygulanmıştır. Ruslar Kafkasya'da Hıristiyanlığa karşı mücadele eden yarı politik, yarı dinî bir hareket olarak tanımladıkları Müridizm kavramını kendilerini mürit diye tanımlayan Nakşibendî-Halidî müntesiplerinden hareketle türetmişlerdir.² Bu bağlamda müridi bir din savaşçısı olarak nitelemek mümkündür.³ Ruslara karşı direnişi örgütleyen ve yürütenler Halidî suffler olsa da bu harekete katılan her direnişçi bu tarikatın müntesibi değildi. Tarikatın mürşide sıkı bağlılık ve itaat prensibinin bu savaşçı organizasyona uygulanan bir nevi disiplin sağlama aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Tarikatın temel düsturu herkesi sufi yapmaktan ziyade herkesin şeriata riayet ve İslam peygamberinin sünnetine uygun yaşamasını temin etmek idi. Bu manada Kafkasya'da muktedir oldukları her Müslüman toplumu bu şartlara uymaya zorluyorlardı. Diğer taraftan direniş hareketine önderlik eden sufi imamlar da bu şartlara riayet etme kaydı ile fakat sufi olma şartı aramaksızın savaşçı topluyorlardı.⁴ Dağlılar arasından mürit toplayan imamlar bu yolla politik ve askerî güç kazanmayı umuyorlardı.⁵ Toplanan müritlerin bir kısmı tarikat müntesibi olanlardır ki, Karakî bunları gönülden bağlı olanlar olarak nitelendirmektedir.⁶ Müridizmin çekirdek gücünü de bunlar oluşturuyordu. Bir de sadece yurt savunması, ekonomik beklenti ve intikam duyguları ile gönüllü olarak müritlerin arasına katılanlar vardır ki, bunlar sadece tarikat disiplinine tabi olup tarikatın ritüellerine tabi değillerdi. Yalnızca savaşçı olarak bu sıfatı taşıyorlardı.

Müridizm hareketine katılanların ekseriyeti hür köylülerdi. Bu insanların bir kısmı müridizmin onları özgürleştireceğine ve Rusları Kafkasya'dan kovacağına inanıyordu. Elbette bu harekete katılmayı reddedenler de vardı ve onlar genellikle zanaatkarların arasından çıkıyordu.⁷ Köylülerin özgürleştirilmesi mürit toplama işini kolaylaştırırken feodal beylerle ilişkiyi bozuyordu. Müritler, feodallerle mücadele esnasında kaynağını dinden alan eşitlik söylemi ile feodalleri yalnızlaştırıyorlardı. Müritler Kafkas toplum tabanında yeterince taraftar bulup da kendilerini güçlü hissettikleri anda feodallere karşı da şiddet kullanmaktan çekinmemişlerdir. Feodal sınıfı

² Василий Потто, *Кавказская Война от Древнейших Времен до Ермелова*, Москва 2007, s.105.

³ Ahmet Akmaz, "Kafkasya Müridizm Hareketinin Önderi İmam Mansur", *Yeni Türkiye*, Yıl:3, S.6, s.1972.

⁴ Muhammed Tahir el-Karakî, *Dağistan Kılıçlarının Parlaması*,(mütercimi belirtilmemiş) İstanbul 1999, s.1187.

⁵ Kemper, *a.g.m.*, s.42.

⁶ Karakî, *a.g.e.*, s.163.

⁷ M. Reynolds, "Myths and Mysticism: A Longitudinal Perspective on İslam and Conflict in the North Caucasus", *Middle Eastern Studies*, Vol. 41, No.1, January 2005, s.42.

ortadan kaldırma mücadelesi sırasında önceliği Ruslarla işbirliği yapanlara vermişlerdir.⁸ Feodallere karşı bu kadar rahat meydan okumaları onların belli bir toplumsal taban edindiklerini de ortaya koymaktadır. Bu toplumsal taban müridizmin kurumsallaşması ve devletleşmesi için uygun altyapıyı hazırlamıştır. Biz bu kısa makalede kurumsallaşma sürecini ve bu sürecin en önemli yansıması olan gazavat eyleminin metodolojik tahlilini yapmaya çalışacağız.

MÜRİTLER

Müridizm tarikat disiplini savaşı birliğe uygulamışsa da bunda yüzde yüz başarılı olduğunu söylemek zordur. Bir kere o zamanki Kafkasya'nın insan tipi ve toplumsal örgütlenme şekli gerçek bir askerî örgütlenmeye uygun değildi. Kendi başına buyruk, otoriteye alışkın olmayan bir insan tipi⁹ ve bu insanlardan oluşan bir toplum söz konusu idi. İkincisi zaten tarikat müntesibi olmayanların ne tarikat adabını ne disiplini hatta ne de ideallerini tam olarak paylaştıkları söylenemez. Ancak zamanla müritlerden teşekkül edilen ordu bir takım nizam ve kurallarla kurumsallaşmaya başlınca genel bir disipline söz etmek mümkün olacaktır. Resmî geçitlerde sesli şekilde "la ilahe illallah" lafzını tek ağızdan söyleyen müritler¹⁰ hem tarikat hem de askerî disiplinin kontrolü altındaydı. Ancak savaş olmadığı zamanlarda karargahta askerî disiplin kuralları uygulanmıyordu.¹¹ Görülüyor ki müritler henüz daimi askerler değiller ve sefer olmadığı zamanlarda kendi aile ve gündelik hayatlarına geri dönmektedirler. Mürit ordusundaki tam kurumsallaşmadan ancak daimi ordu sistemine geçildikten sonra söz etmek mümkün olacaktır.

Karakî'nin eseri dikkatli okunduğunda sözünü ettiğimiz disiplinsizliğin nasıl bir şey olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Rus kuşatması esnasında geri çekilen ve çatışmaktan imtina eden müritlerden bahsedilmektedir.¹² Bu geri çekilme hem disiplinsizlikle hem de yapılan mücadeleye "gönülden inanmamakla"¹³ ilgili olabilir. Tabii ki en önemli faktör insanî bir duygu olan ölüm korkusunun müritlerce de hissediliyor olmasıdır. Bu korkunun baskın çıkması motivasyon eksikliği ve disiplinsizlikle ilgilidir. Müritlerin kendi aralarındaki disiplinsizlikler sadece kendilerine değil yerli halka da zarar

⁸ Lowell R. Tillett, "Shamil and Muridism in Recent Soviet Historiography" *American Slavic and East European Review*, Vol. 20, No. 2. (Apr., 1961), pp. 253-269. s.253.

⁹ Reynolds bu insan tipinin gazavatı motive eden en önemli unsurlardan birisi olarak zikrediyor. Reynolds, *a.g.m.*, s.35.

¹⁰ Karol Kalinowski, *Pamiętnik Mojej Żołnierkina Kaukazie i Niewoli u Szamila od Roku 1844 do 1864*, Warszawa 1883. s.156.

¹¹ Kalinowski, *a.g.e.*, s.156.

¹² Karakî, *a.g.e.*, s.164.

¹³ Karakî, *a.g.e.*, s.163.

veriyordu.¹⁴ Diğer taraftan evli olan müritlerin evlerine gitmek istemeleri yetmiyormuş gibi firar edenler de oluyordu. İlk başlarda Şamil'in elinden bunlara beddua etmekten başka bir şey gelmiyordu.¹⁵ Şamil, Rusların ele geçirdiği bir tepenin geri alınmasını müritlerinden istediğinde bir itaatsizlikle karşılaşır. Bu durumda bir yaptırımdan mahrum olan Şamil, onlara: "Peygamber aklını dinlememenin ve onun emrini yerine getirmemenin Müslümanlara iyi sonuçlar getirmediği Uhud Dağı'nda vuku bulan savaşta görüldü. Onlar gibi şimdi siz de beni dinlemiyorsunuz. Bakalım bu sizin tercihiniz, mutî olmayışınız sizi nereye götürecektir" der.¹⁶ Şamil'e itaatsizlik edenleri Karakî "tevekkülsüz" olarak nitelemektedir.¹⁷ Bu gibi disiplinsizliklerle karşılaşıldığında Şamil'in tepkisi onlara hem nasihat etmek hem de açıkça tehdit etmek şeklinde kendisini göstermektedir.¹⁸ Şamil, bütün şeditliğine rağmen, düşman taarruzu karşısında dayanamayarak dağılan müritlerini toplamak ve firar etmelerine engel olmak hususunda sıkıntı çekmiştir.¹⁹ Askerî disiplinin olmaması nedeniyle ölüm korkusu, bozulma ve firara dönüşmüştür. Bu durumlara düşmelerine rağmen müritler, yine de en çok Şamil'in sert ve uzlaşmaz tutumundan şikayetçi idiler. Kendisine Ruslarla uzlaşmasını salık verenlere Şamil: "yalvarmalar ve korku hiçbir zaman, hiç kimseyi korumadı" diye cevap vermiştir.²⁰ Bu gibi olumsuz durumların dışında müritlerin genellikle moral ve motivasyonlarının iyi olduğu durumlarda çok iyi işler çıkardıkları da olmuştur. Gerilla savaşı üzerine tecrübeleri arttıkça kendilerine göre bir nizam ve disiplin oluşturmuş ve zamanla ilk başlarda görülen bu disiplinsizlikler azalmıştır. Ahulgoh müdafaası bu manada bir dönüm noktası olmuş, sabır, disiplin ve sebatlarını ispat etmelerine vesile olmuştur.²¹ Şamil'in bir grup arkadaşı ve müritleriyle birlikte buradan sağ salım kurtulması şanını artırdığı gibi müritlere gönüllü katılımları da artırmıştır.²²

Şamil'in komutanları veya askerî valileri olarak nitelendirebileceğimiz "naipler" de doğrudan Şamil'e bağlı idiler. Teoride ondan aldıkları emirleri tereddütsüz yerine getirmeleri gerekiyordu. İdari teşkilatlanmayı coğrafi yapıya göre kuran Şamil bu mekanizmayı naipler vasıtasıyla yönetiyordu.²³ Elbetteki naipl olacak insanların da uyması gereken kurallar ve taşımaları

¹⁴ Rus ordusunda görevli olan Polonyalı Strzelnicki, müritlerin zalimliklerinden bahsederken, onları sert bir dille eleştirmiştir. Jan Rejchman, *Podroznycy Polscy Na Bliskim Wschodzie*, Warszawa 1972, s.194.

¹⁵ Rejchman, *a.g.e.*, s.175.

¹⁶ Rejchman, *a.g.e.*, s.195.

¹⁷ Rejchman, *a.g.e.*, s.196.

¹⁸ Rejchman, *a.g.e.*, s.269.

¹⁹ Karakî, *a.g.e.*, s.231, 254.

²⁰ Karakî, *a.g.e.*, s.201.

²¹ Karakî, *a.g.e.*, s.203.

²² Mateusz Gralewski, *Kaukaz Wspomnienia z Dwunastoletniej Niewoli*, Lwow 1877, s.210-211.; Karakî, *a.g.e.*, s.215.

²³ Reynolds, *a.g.m.*, s.40.

gereken bir takım özellikler bulunuyordu. Bütün müritlerin uyması zorunlu olan genel kurallar arasında şeriat kurallarına riayet etmek, sünnete uygun yaşamının yanı sıra tütün içmemek, sarhoşluk verici şeyler içmemek gibi hususlar da bulunmaktaydı.²⁴ Karakî Şamil'in oğlu Gazi Muhammed'in naiplik vasıflarına haiz olduğunu anlatmak için şu sıfatları saymaktadır: kendine özgü acıma, merhamet, gönül genişliği ile yiğit bir şekilde temiz bir ruh, namus ve adalet üzere naiplik görev sorumluluğunu yerine getirmek."²⁵ Şamil vasiyetnamesinde; "naiplere, insanlara merhamet ve dikkatle bakmalarını tembihlediğini belirtmektedir. Ayrıca Şamil, "genç, yaşlı, oğul baba hepsi eşittir" şeklindeki kesin bir yargıyla ayırım yapmalarını ve özellikle adil olmalarını tembihlemiştir. Hatta adil olmayan naiplerini cezalandırdığını belirtmektedir.²⁶ Yine naipler ve müritlerde aranan en önemli özelliklerden birisi "sadakat" idi. Sadakatsizliğin cezası ise ölümdü.²⁷ Şamil'in hıyanet endişesi onu naiplerine Kur'an'a el basarak yemin ettirmeye itmiştir.²⁸ Buradan Şamil'in hala naiplerine tam olarak güvenemediğini anlayabiliyoruz. Bu nedenle onları en kutsal şey olan "Kur'an" üzerine el basarak yemin etmeye zorlamıştır. Bununla da yetinmeyen Şamil, bir de onları açık bir şekilde tehdit etmektedir. Gazavata ihanetin bedeli ölümdür. Diğer taraftan Kur'an'a el basma ritüelini bir motivasyon tarzı olarak yorumlamak da mümkündür.

İhanet etmemekle birlikte Şamil'e muhalafet eden naiplerden de söz etmek gerekir. Bunların başında meşhur Çeçen Taşov Hacı gelmektedir. Taşov Hacı Şamil'den de önce Cemaleddin Gazikumukî ile rekabete girmiş ve ona kendisinin Şeyh Muhammed Yaraglı tarafından Çeçenistan'a Halidiye'nin bağımsız bir kolu olarak kurulduğunu iddia etmiştir. Onun bu

²⁴ Hasan Dibir, *Tarih-i Hasan* (haz. Nurmuhammed Muhammed), *Muhammed Tahir el-Karakî'nin Dağıstan Kılıçlarının Parlamaşı, İstanbul 1999'un içinde*, s.36-40.; Gazi Muhammed ilk başlarda sigarayı serbest bırakmış sonra tekrar yasaklamıştır. s.61.

²⁵ Karakî, *a.g.e.*, s.270.

²⁶ Dibir M. Muhammedov, "Shamil's Testament", *Central Asian Survey*, XXI/3 (2002), pp.241-244., s.241.

²⁷ Gazi Muhammed Çok sevdiği hasan Hüseyin'in hıyanet ettiği gerekçesiyle öldürüldüğü haberini alınca Şamil'e şöyle der: "Benim dostum! Allah'ın adıyla senden rica ediyorum, her ne zaman olursa olsun benim yapmam gerekli temiz işlere karşı bende bir hıyanet sezinlersen hiç vesveseye düşmeden öldür beni" der. Bu söylemde bir taraftan Hasan Hüseyin'in öldürülmesini onaylarken diğer taraftan da mücadelenin amansızlığını da ortaya koyuyor. Bu söylem aynı zamanda diğer müritler için bir tehdit niteliği de taşımaktadır. Karakî, *a.g.e.*, s.167.

²⁸ Karakî *a.g.e.*, s. 253.; Şamil'in Hacı Murat ile yaşadıkları da bu minvalde değerlendirilmelidir. Karakî'ye göre, Karakaytaklar ve Tabasaran üzerine gönderilen Hacı Murat onları şeriata boyun eğmeye ikna etmek olan görevini unutarak gazavat peşine düşmüştür. Mahiyeti ne olursa olsun buradaki en net bilgi Hacı Murat'ın kendisine verilen emri yerine getirmemesidir. Bunun üzerine Şamil Hacı Murat'ı naiplikten atmıştır.

Yine Karakî, eserinde, "Dargo'ya gelen Şamil övgüye değer yiğitlik ve çeviklikle çok iyi taktik kullanan Şuayib'i onurlandırarak önceden Gazi Kumuk'tan Aslan Han'da olan ve kendisinin en sevdiği altın ipekle örülmüş bayrağı ona vermiştir." bilgisini vermektedir. Karakî, *a.g.e.*, s.233

statüsü, Şamil'in bile onun üzerinde otoritesini uygulamasına mani olmuştur.²⁹ Bununla birlikte Şamil naiplerini başarılı işler yaptıklarında onurlandırmaktan geri kalmamıştır.³⁰ Naiplerine olağanüstü şartlar dışında "sevgili kardeşim, faziletli kardeşim ya da gönül dostum, gözümün aydınlığı gibi sıcak nidalarla hitab etmekteydi. Genç naiplere ise oğlum diye hitap etmekteydi."³¹

KURUMSALLAŞMA

Gerek Karakî tarafından kaleme alınan Şamil'in hatıratı ve gerekse Şamil'in mektupları ve vasiyetnamesi Müridizmin kurumsallaşarak bir devlete dönüşümünün ipuçlarını vermektedir. Asırlarca büyük güçlerin gölgesinde kalmış, her kabilenin kendi başına buyruk olduğu feodal bir düzenin hüküm sürdüğü Kafkasya'da böyle bir devlet fikri nasıl ortaya çıkmıştır? Bu sorunun cevabı da aslında yukarıdaki kaynaklarda gizlidir. Şunu daha baştan çok net bir şekilde söyleyebiliriz ki "devlet" fikrini onlara İslam dini ilham etmiştir. Lakin İslam Kafkasya'ya 19. yüzyılda değil sekizinci asırda gelmiştir. O halde 19. yüzyıla kadar neden bu ilham böyle bir süreci başlatmamıştır da, bu asırda başlatmıştır? Bunun cevabını da Nakşibendi-Halidiye'nin söylemlerinde buluyoruz. İslam 19. yüzyılda Kafkasya'ya gelen bu tarikatla birlikte Rus baskısından bunalan Müslüman dağlıların karşısına yepyeni bir yorumla çıkmıştır. Halidiye'nin şeriatın hükümlerine riayet konusundaki titizliği bu öğretiyi benimseyenlerin bireysel ve toplumsal hayatlarını şeriata göre tanzim etmeye icbar etmesi, geleneksel hukuk yerine artık İslam hukukunu devreye sokmuştur. İslam hukuku ise hem dünyevî hayatı hem de uhrevî hayatı tanzim eden bir hukuk sistemi olarak kendini göstermektedir. Bu hukukun uygulayıcısı ise siyasal otorite yani devlettir. İnsanların şeriata riayet etmeleri aynı zamanda devlete veya siyasal otoriteye de itaat ettikleri anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle şeriat hükümlerinin uygulanması siyasal bir otoriteyi gerektirmektedir. Artık kabile ve klan asabiyesi ile hareket etmek yerine bireysel sorumlulukları ön plana alan, suçu, ceza ve mükafatı bireysel olarak değerlendiren yeni bir hukuk sistemi söz konusudur. Devlet ise iki mekanizmanın bu kurallar manzumesi ile işletilmesi prensibine dayanır. Bu iki mekanizmadan birisi sivil diğeri ise askerî bürokrasidir.³²

İş bu raddeye geldiğinde Ruslarla çatışma kaçınılmaz olmuştur. Çünkü şeriat hükümlerinin uygulandığı toprakları darü'l-İslam olarak tanımlayan

²⁹ Kemper, *a.g.m.*, s. 46

³⁰ Yine Karakî, eserinde, "Dargo'ya gelen Şamil övgüye değer yiğitlik ve çeviklikle çok iyi taktik kullanan Şuayib'i onurlandırarak önceden Gazi Kumuk'tan Aslan Han'da olan ve kendisinin en sevdiği altın ipekle örülmüş bayrağı ona vermiştir." Bilgisini vermektedir. Karakî, *a.g.e.*, s.233.

³¹ Dam Rba, *Şeyh Şamil'in Yüz Mektubu* (çev. Fikret Efe), İstanbul 2004, s.26.

³² Reynolds, *a.g.m.*, s.40.; Askerî bürokrasi ile daimî ordu kastedilmiştir.

İslam hukuku bunun dışında kalan yerleri de darü'l-harb olarak nitelemektedir ki bu mütemadiyen savaş halinde olunan karşıt gücün bölgesi olarak da yorumlanabilir. Bölgeye Halidiye gelmeden daha evvel gelen Rus istilası organize olmayan, sınırlı bir direnişle karşılaşırken Halidiye ile birlikte daha organize ve daha bilinçli bir direnişle karşı karşıya kalmıştır. Zira dağlılar artık başka bir hukuk sisteminin boyunduruğu altındadırlar ve tarikatın yorumuna göre Müslümanlar gayrimüslimlerin idaresi altında yaşayamazlar. Ya hicret etmeleri gerekir ya da savaşmaları gerekir.³³ Bu yaklaşım öteden beri yürütülen organize olmayan direniş hareketini hem organize hale getirmiş hem de daha ideolojik bir mahiyet kazandırmıştır. Bu ideolojiyi üretip yayan ve uygulama konusunda iddialı olan merkez etrafında bir toparlanma bir birikme söz konusu olmuştur. İdeolojinin cazibesi, merkezî bir yapının doğmasına ve taraftarlarının çoğalmasıyla güçlenmesine ve kurumsallaşmasına yol açmıştır.³⁴ Zamanla ortaya çıkan devletin siyasî ve idari düzenlemelerine “Nizam” adı verilmiştir. Nizam, muntazam olma düzenli olma halini, kaosu değil kozmosu işaret eder. İslam hukukunun en fazla önem verdiği konulardan birisi de “düzen”dir. Düzenin bozulmasına iyi gözle bakılmaz, düzen bozucu hareket ve fikirler ihtilal olarak değerlendirilir. Bu nedenle sünnî İslam düzenin bozulmaması için “ulul emre itaat” telkinini çok güçlü bir şekilde yapmaktadır. Şamil de bu düzeni bozanlara ölüm ve sürgün gibi en ağır cezaları vermekte tereddüt etmemiştir. Yani düzenin sağlayıcısı devlet ve onu temsilen müminlerin emiridir. Kafkasya örneğinde ise bu “imam”dır.³⁵

³³ Gralewski, *a.g.e.*, s.198.

³⁴ Бобровников, Владимир, “Крымская война на русском Кавказе: идеология фронта и дискурс мусульманского сопротивления”, *The Crimean War 1853-1856, Confrontation Between Different Civilisations*, Warsaw-Obory 3-4 X 2007., s.23.; Rus Çarlığı'nın devasa orduları, modern silahları karşısına beklenmeyen bir direniş gücüyle çıkan bu katı yapı Ruslar tarafından tutucu, fanatik ve bağnaz gibi sıfatlarla yaftalanmıştır. Osmanlı devleti gibi zamanın en güçlü devletlerinin ordularını yenen bir imparatorluğun, medenileştirmek için geldikleri ilkel dağlı kabileleri tarafından yıllarca oyalanması elbette Rusları çileden çıkarıyordu. Bu nedenle bu tip aşırı değerlendirmeler de ortaya çıkabiliyordu. Böyle bir değerlendirme için bakınız, Бирюков, А. В., “Российско-Чеченские Отношения в XVIII-Средние XIX века”, *Вопросы Истории*, 1998, No. 0002, ss.44-57., s. 55.

³⁵ Rba, *a.g.e.*, s.26-27.; Şamil'in mektupları incelendiğinde 1845'e kadar çok iddialı sıfatlar kullanmadığı görülmektedir. Bu tarihe kadar “el-Katib, el-fakir, el-'abd, el-miskin” gibi sıfatlar kullanmayı tercih etmiştir. 1845 yılında “el-İmam Şamil” unvanını kullanırken 1845'den sonra iddialı bir şekilde “Emir el-müminin” sıfatını kullanmıştır. Artık askerî gücünü ispat etmiş, toplumsal tabanını bulmuş bir hareketin başı olarak daha siyasî sıfatlar kullanmayı tercih etmiştir. Rba, *a.g.e.*, s.26.; En önemli kurumlardan birisi yasama meclisine benzer bir görev ifa eden müşavere meclisidir. Kalinowski Şamil'in “senede bir kurultay topladığını buraya “naibler, mollalar, halkın saygı duyduğu güvenilir kişiler, deneyimli asil karakterli, cesur ve zeki kişilerin geldiğini belirtmektedir. Ona göre Bu kurultaylarda memleketi koruma çareleri aranıyordu. Ayrıca diğer bütün ihtiyaçların neler olduğuna karar veriliyordu. Orada bütün halka iyilik esenlik için gerekli olan tüm reformlar ele alınıyordu. Bu konularla ilgili kararları orada toplanan insanlar kanunlaştırıyorlardı. Onlar hep milletin gelenekleri, kuraları ve imkânları dikkate alınarak kabul ediliyordu. Bu şekilde kabul edilenler kanun kitabına

Nizam sadece halkın hayatını tanzim etmekle kalmıyor aynı zamanda yöneticilerin yetkilerini de sınırlandırıyor. Bunu sağlamak için öncelikle hak ve adaletten ayrılmamaları şer'i kaidelerle kontrol altında tutuluyordu. Diğer taraftan yöneticilerin dağlıların kültürünü ve psikolojisini bilip ona göre davranmaları da onlara idarî kararlar alırken bir sınır çiziyordu.³⁶ Şamil'in devleti teşekkül ettikçe kurumlar ve yöneticilerin unvanları da belirliyordu. Mektuplarında zikredilen kurum ve memurlardan bazıları şunlardır: "Müdüriyet, naiplik, me'zunluk, dibirlik, muhtesiplik, müftülük, kadılık, müderrislik, ihtiyar heyeti (ak sakallar meclisi) ve kuryelik"tir.³⁷ Devlet başkanlığı görevine denk gelen İmamlığın yardımcıları müdür ismini alıyorlardı. Bunlar Şamil'in en yakın naipleri idi. Naiplere ise askeri vali yetkilerine sahip bölgesel yöneticiler denilebilir. Bunlar aynı zamanda askerî operasyonları da yönetiyorlardı.³⁸ Müftülük halka ihtiyaç duyduklarında dini konularda fetva verebilecek din bilgisine sahip din adamı makamıdır. Muhtesip vergi ve hesap işleri ile ilgilenen memur olup devletin mali politikası ve uygulamalarından sorumlu idi. Müderrislik ise medrese gibi klasik eğitim kurumlarının yöneticilerine verilen bir unvandır. Bu memuriyetlerin bazılarının yetki alanlarının ne olduğu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Şüphesiz bir siyasi teşekkülün egemenlik emarelerinden birisi adalet sistemidir. İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlmek, suçluları cezalandırıp tedip etmek devletin temel görevlerinden birisidir. Bu aynı zamanda devleti meşrulaştıran bir mekanizmadır. Devletin dağıttığı adalete razı olan insan zımnen onun otoritesine boyun eğmeyi de kabul ettiğini beyan etmiş olmaktadır. Bu bağlamda Müridizmin kurumsallaşmasının en önemli timsallerinden birisi şer'î mahkemeler yoluyla adalet dağıtılmasıdır. Şamil'in de bizzat yargılama yaptığını biliyoruz. Kalinowski bize Şamil'in yaptığı yargılamaların etraflı bir tasvirini yapmıştır: "Şamil müritlerin şeriat dediği mahkeme salonuna girerken herkese selam aleyküm, diye hitap etmektedir. Onlar da cevaben aleyküm selam diyorlar. Bu mahkemede bulunan diğer kadılar ve yaşlılar (ki bunlar örfü iyi bilen insanlar) Şamil'in iki

yazılıyordu. Ardından da uygulamaya geçiliyordu. Benzer bir şekilde Şamil kendisine bağlı olan adamlara şeriat kanunu getirdi. Bu kanunu halk kendi isteğiyle olduğu gibi kabul etti. Kalinowski, *a.g.e.*, s.115.; Kalinowski'nin verdiği bilgiler doğru olabilir ancak yanlış yorumlanmış olma ihtimali yüksektir. Zira daha en başından "adetlere" karşı bid'at olduğu için mutlaka terk edilmesi gerektiği iddiasıyla savaş açan müridizmin oluşturdukları yasama meclislerinde bunlara uygun yasalar üretmeleri pek mantıklı gelmemektedir. Ancak İslam hukuku dinin özüne aykırı olmamak kaydıyla örfî hukuku da dikkate almaktadır. Burada yapılan yasamayı şer'i hukuktan farklı bir şey olarak algılamak yanıltıcı olabilir. Bir diğer husus da Yasama işlemi yapıldıktan sonra yeni yasanın kaydedildiği "kanun kitabı"ndan diğer kaynaklar bahsetmemektedir. Bu bilgiye şüpheli bir ciddiyetle yaklaşmak gerekir.

³⁶ Rba, *a.g.e.*, s.28.

³⁷ Rba, *a.g.e.*, s.26.; Bu görevlerin tanım ve yetkileri için ayrıca bakınız: Tarık Cemal Kutlu, *Çeçen Direniş Tarihi*, İstanbul 2005., s.241.

³⁸ Kutlu, *a.g.e.*, s.241.

tarafında seccadeler üzerinde oturuyorlar. Diğer insanlar ise Şamil'in birkaç adım karşısında ciddiyetle oturuyorlar. Davacılar Şamil'in karşısına geçip diz çöküp, topukları üzerinde oturarak kendi şikayetlerini anlatıyorlar."³⁹ Şamil yaptığı yargılamalarda para ve mal tazmini, hapis ve kamu görevinden men cezalarını vermiş ve uygulamıştır. Adalet önünde ırk, sınıf ve din ayrımı gözetmeden herkese eşit muamelede bulunmuştur.⁴⁰ Şamil mahkeme salonunda sadece yargılama yapmıyor, idarî işleri de buradan yürütüyor, hatta naipleri ile burada görüşüyordu.⁴¹

Bir diğer önemli kurum ise devletin maliyesini sembolize eden "beytül mal" idi. Beytül mal'a birkaç şekilde gelir kalemi giriyordu. Öncelikle yapılan seferlerde elde edilen ganimetin beşte biri beytül mal'a aitti.⁴² Diğer taraftan bir devlet tasarrufu olan müsadere yoluyla elde edilen gelirler de bu kuruma devrediliyordu.⁴³ Diğer gelir kalemleri ise vergi ve zekatlardan elde ediliyordu.⁴⁴ Şüphesiz bir siyasal teşekkülün olmazsa olmazlarından birisi maliye kurumu ve yaptırımlarıdır. Burada her iki unsuruyla birlikte kurumlaşma ve devlet yapılanmasının olduğu söylenebilir.

GAZAVAT

İslam peygamberinin etraftaki Müslüman olmayan kabile ve siyasi oluşumlara karşı düzenlediği seferlere gazve adı verilir. Gazavat⁴⁵ da bu kelimenin

³⁹ Kalinowski, *a.g.e.*, s.90.; Daha da detaya giren Kalinowski, "Şamil büyük ela gözleriyle herkesin gözlerine dikkatle bakarak ciddiyetle dinliyordu. Şamil'in bakışı sakin olmasına karşın derindi ve sanki insanın içine işliyordu. O yüzden bir suçlu buna dayanamıyordu. Ortada ne bir şahit ne de bir delil bulunmazken Şamil'in suçluya derin bir bakışına dayanmadığı için suçunu itiraf ediyordu. Kalinowski, *a.g.e.*, s.91.

⁴⁰ Hapse düşenler ve esirlere eziyet edilmesini yasaklamıştı. Hatta uygun görülürse esirlerin fide karşılığında serbest kalması mümkündür. Onun en tavizsiz olduğu husus şeriatın tam uygulanmasıdır. Rba, *a.g.e.*, s.27.

⁴¹ Şamil ile görüşmek isteyenler kapıdaki görevlilere silahlarını teslim etmek zorundaydılar. Kalinowski, *a.g.e.*, s.88.

⁴² Karakî, *a.g.e.*, s.252.

⁴³ Karakî, *a.g.e.*, s.226-227.

⁴⁴ Toplanan zekatların üçte biri yardıma muhtaç kimseler için ayrılıyordu. En büyük kısmı ise muhacir durumuna düşenlerin masraflarını karşılamak için harcanıyordu. Rba, *a.g.e.*, s.29.

⁴⁵ Cihad ve Müridizm kavramları üzerinde bir takım spekülasyonlar vardır. Kundukh bu nedenle u iki terimden gazavat'ı daha seküler bulduğu için tercih etmiş görünmektedir: Aytek Kundukh Kafkasya'da hiçbir zaman "cihad" ilan edilmediğini bunu yapabilmek için hilafet kurumuna sahip olmak gerektiğini ileri sürmektedir. Kafkasya'da ilan edilen şeyin özgürlük ve bağımsızlıkları uğrunda "gazavat" ilan ettiklerini iddia etmektedir. Aytek Kundukh, *Kafkasya Müridizmi (Gazavat Tarihi)* (haz. Tarık Cemal Kutlu), İstanbul 1987., s.21-22.; Ancak aynı Kundukh, Yaraglı'nın ağzından "dağlının ilk görevi özgürlük uğrunda gazavat, yani kutsal cihad olmalıdır..." şeklinde bilgi verirken kendisini tezip etmektedir. Kundukh *a.g.e.*, s.43. Kundukh müridizmin ne olduğundan çok ne olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Bunu yapmasının sebebi de Müridizm hakkında yazılan menfi şeylere cevap vermektir. Özellikle Rusların Kafkasya'da müritlerin yürüttüğü mücadeleyi dünyaya bir özgürlük mücadelesi değil de Hıristiyanlara karşı yürütülen bir kutsal savaş yani "cihad" olarak takdim etmelerinin Avrupa kamuoyunda Müridizmin direniş hareketinin aleyhine bir klişe oluşması kaygısıyla dile geti-

çoğuludur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde küffarla savaşı ifade etmekte kullanılan gaza kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Kuzey Kafkasya'da gazavatın nasıl yapılacağına kurallarını müridizm belirlemiştir. Peki müridizm önceliği "gazavat"a mı yoksa Dağıstan halklarının şeriata riayet etmesinin temin edilmesine mi veriyordu? Gammer'e göre öncelik ikincisindeydi. Adât ile savaşarak halkı bid'atları terke zorlamak ve gündelik hayatı şeriata göre tanzim etmek öncelikli amaçları idi.⁴⁶ Kafkasya'da gelişen olayların tarihi seyrine dikkatlice bakıldığında Gammer'in bakış açısının doğru olduğu söylenebilir. Müridizm güçlü bir direniş için öncelikle kendi toplumunu şeriat kuralları doğrultusunda organize etmeyi gerekli görmüştür. Gerek sufi müridlerin gerekse imamların söylemleri de bu doğrultudadır. Ancak Ruslar şeriat kurallarının toplum üzerinde hakim kılınması çabasını bile "cihad" olarak yorumlamıştır.⁴⁷ Buradan hareketle de müridizmi bir nevi fanatizm olarak belirlemiştir.

Dağlıları gazavata motive eden bir çok unsur vardır. Rus yazarlara göre dağlıları bu denli dirençli kılan şey İslam'dan beslenen dinî bir fanatizmdir.⁴⁸ Rusların Müritleri bu şekilde görmelerini Gammer, Ruslardaki yabancı korkusu, geleneksel Rus şüpheliği ve Müslüman karşıtlığı gibi unsurlara bağlamaktadır.⁴⁹ Dağıstanlı tarihçi Dibir Mahomedov'a göre ise, gazavat, bireyin temel haklarını, işgalci Ruslara karşı halkı savunmak üzere tanzim edilmiş hayat tarzını ve sosyal kurumları ayrıca dağlıları tek bir devlet çatısı altında birleştirmek için gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ Ona göre dağlılar bu savaşma gücünü "kadim dağlı geleneklerinden beslenen özgürlük fikri ve İslam'dan beslenen doğal eşitlik ilkesinden alıyordu.⁵¹ Şamil de vasiyetnamesinde "biz Ruslara veya Hıristiyanlara karşı savaşmadık biz özgürlüğümüz için savaş-tık" demektedir.⁵² Özgürlük istenci temel motive edici unsurlardan sadece birisidir. Bir diğeri ise dağlı toplumu tek bir Müslüman kimliği altında bir-

rilmiş bir yorumlama söz konusudur. Kundukh ise bu konu da tam tersi bir yorum yapmaktadır. O müridizmin önceliği gazavata verip, şeriata riayet etmeyi ikincil bir uygulama olarak gördüklerini ileri sürmektedir.

⁴⁶ Gammer, Moshe, "The Beginnings of the Naqshbandiyya in Daghestan and the Russian Conquest of the Caucasus", *Die Welt des Islams*, New Ser., Vol. 34, Issue 2. (Nov., 1994), pp. 204-217., s.213-214.; Reynolds, a.g.m., s.239.

⁴⁷ Gammer, a.g.m.,s.215-216.

⁴⁸ Дубровин, Н. Ф., *О Народах Центрального и Северо-Западного Кавказа*, Налбчик 2002., s.332-333.; Потто, a.g.e., s.105-106.

⁴⁹ Gammer, a.g.m.,s.209.

⁵⁰ Mahomedov (2002), s.245.; Bazı Sovyet tarihçileri burjuva olarak niteledikleri batılı tarihçilerin Orta Asya ve Kafkasya'daki Rus istilasının sadece menfi yanlarını sayıp döküp olumlu yönlerinden hiç bahsetmemelerinden şikayet etmişlerdir. Блиев, М., Дергоев,В. В., Киняпина,Н. С., "Современная Буржуазная Историография Политики России на Кавказе и в Средней Азии в XIX Веке", *Вопросы Истории*, 1988, No:0004, ss.37-53, s.40.; Elbette bu serzeniş sömürgeci geçmiş olan milletlerin tarihçilerinin anlaması beklenebilir ancak objektif bir şekilde yaklaşıldığında anlaşılabilir bir tarafı bulunmamaktadır.

⁵¹ Mahomedov, (2002), s.245.

⁵² Mahomedov, a.g.m., s.242.

leştiren ve onların maneviyatını yüksek tutan İslam sufizmidir.⁵³ Zira müridizmi benimseyen dağlılar müridizm sayesinde Rusları yeneceklerine inanıyorlardı.⁵⁴ Karakî müritlerin gazavat hasretinden bahsetmektedir.⁵⁵ Bu hasretin oluşmasında şehitlik⁵⁶ ve gazilik gibi manevî faktörlerin yanı sıra ganimet gibi çekici ekonomik⁵⁷ ve kolonizasyon maksadıyla getirilen Ortodoks Hıristiyan nüfus⁵⁸ gibi kışkırtıcı unsurların önemli ölçüde etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bunların yanında müritlerin psikolojisini bozan etkenler de mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin Ruslara yenilmesi bunlardan birisidir.⁵⁹ Gazavat ateşini zayıflatan etkenlerden birisi de Şamil'in kayınpederi ve önde gelen Halidî şeyhlerinden biri olan Cemaleddin Gazikumukî'nin gazavat fikrine muhalefet etmesi idi. Bununla birlikte şeriatın uygulanması noktasında imamlardan manevî desteğini esirgemediğini söyleyebiliriz.⁶⁰ Gazavat hareketine muhalefet edenlerden birisi de sivil itaatsizlik eylemini benimseyen Kunta Hacı'dır.⁶¹

Rusların Kafkasya'nın içlerine sızması Müslüman halkta içten içe bir tepki oluşturuyordu.⁶² Özellikle Halidî müritleri bu durumdan son derece tedirgindiler. Bunların başında da Molla Muhammed Yaraglı geliyordu. Rus kaynaklarının da belirttiği gibi Molla Muhammed Yaraglı Kafkasya'nın iç kesimlerine nüfuz etmekte olan bu işgalci, yabancı ve imansız güç karşısında Müslümanların bir tavır alması gerektiğini vaazlarında işliyordu.⁶³ O gazavat'ın kadın erkek her Müslüman'a farz olduğunu, Müslümanların kafirlerin boyunduruğu altında yaşayamayacaklarını söylüyordu. Ona göre, özgürlüğe kavuşmak için savaşmak gerekmektedir ve bu savaşın adı da gazavattır. Ancak gazavat için uygun bir zamanın gelmesinin beklenmesi gerektiğini söyleyerek bir müddet müritlerin Ruslara karşı saldırgan tavırlar sergilememelerini temin etmiştir.⁶⁴ Bir süre sonra Müritler açıktan aç-

⁵³ Reynolds, *a.g.m.*, s.40.

⁵⁴ Gralewski, *a.g.e.*, s.196-197.; Reynolds bu fikre katılmamaktadır. Ona göre tarikatın etkisi sadece biçimseldir. Asıl motive edici unsur dağlı toplum yapısıdır. İslam'dan önce de dağlılar ülkelerini yabancılara karşı savunarak bunu isbat etmişlerdir. Reynolds, *a.g.m.*, s.42.

⁵⁵ Karakî, *a.g.e.*, s.233.

⁵⁶ Bu kavram Müslümanlar için çok önemli idi. Şamil de şehitlere ve şehitlik kavramına çok saygılı yaklaşıyordu. Hatta şehit düşen yoldaşları için içli şiirler bile kalem almıştır.(Karakî 1999: 73-74)

⁵⁷ İlk başta Yaraglı'da kamalarla gezmek yasak iken müritler ahşaptan kamalar taşıyorlardı. Ayrıca Moskova tarafına dönerek "Müslümanlar gazavat, Müslümanlar" diye bağırıyorlardı. Sonra başka aullarda da Müslümanlar böyle yapmaya başladılar. Gralewski, *a.g.e.*, s. 198-199 ; Kundukh, *a.g.e.*, s. 56-57.

⁵⁸ Reynolds, *a.g.m.*, s.36.

⁵⁹ Gammer, *a.g.m.*, s.217.

⁶⁰ Kemper, *a.g.m.*, s.45.

⁶¹ Reynolds, *a.g.m.*, s.45.

⁶² Gammer, *a.g.m.*, s.217.

⁶³ Gammer, *a.g.m.*, s.213.

⁶⁴ İlk başta Yaraglı'da kamalarla gezmek yasak iken müritler ahşaptan kamalar taşıyorlardı. Ayrıca Moskova tarafına dönerek "Müslümanlar gazavat, Müslümanlar" diye bağırıyorlardı.

ğa mücadele etmek için organize olmak ihtiyacı duydular. Bu ihtiyaçtan mütevellit yapılan istişare ve toplantılar sonunda Gazi Muhammed ilk imam seçildi⁶⁵ ve eylemsel müridizm dönemi başlamış oldu. Gazi Muhammed gazavata davet etmek için kabilelere gönderdiği mektuplarda diplomatik bir dil kullanarak onları ikna etmeye çalışıyordu. Kullandığı kelimeleri dikkatlice seçiyor ve dinî gerekçeleri ileri sürüyordu: "...Allahın dinini yüceltmek için Muhammed peygamberimizin şeriatını yaşatmak, diriltmek için yola çıktık. Bu şeriata karşı Allah'a şirk içinde olanlarla savaşım ya onları dine döndürmek ya da buyruğumuzda yaşamayı kabul edinceye kadar işimiz Allah yolunda gazavat olacak."⁶⁶ Artık müritler sürekli gezerek halkı alenen şeriata riayet etmeye ve "...Kafkasya halklarının özgürlüğüne karşı olanlara ve düşmanlara (Ruslara) karşı savaşa davet..." ediyorlardı.⁶⁷ Dağıstan'daki bu yaygın propaganda faaliyetleri devam ederken Taşov Hacı'da Çeçenistan'da aynı faaliyetleri yürütüyor, gazavat için savaşçı topluyordu.⁶⁸

Gazavat yürütülürken imamlar müridizmin kurumsallaşması olgunlaştıkça daha akılcı ve gerçekçi davranmaya adeta reel-politiğe uygun politikalar uygulamaya başladılar. Gazavatın fanatik bir din savaşı değil öncelikle bir yurt savunması ve askerî, siyasî ve ekonomik boyutlarının da olduğunun farkında olarak hareket ettiler. Daha başlangıçta Molla Muhammed Yaraglı'nın Ruslarla anlaşma yapılabileceği şeklindeki yaklaşımı müritlerin o akılcı ve soğukkanlı yaklaşımlarına örnektir.⁶⁹ Hatta Şamil'in zaman zaman Ruslarla ateşkes ve barış yapma konusundaki istekliliği de bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁷⁰ Bir adım daha ileri giderek imamların kör fanatizminden değil bilakis pragmatizminden bahsetmek pekala mümkündür.⁷¹ Kafkas ordusunda görev yapan Polonyalı devrimci Hipolit Jaworski de, başlangıçta dinî bir mahiyet taşıyan müridizmin sonradan önderlerinin çabasıyla siyasî bir mahiyete büründüğü tespitini yapmaktadır.⁷² Müritler gazavat esnasında Ruslarla meydan savaşı denebilecek bir muharebeye girmemişlerdir. Bugün gerilla metodu denilen vur-kaç taktiklerini kullanmışlardır. Kafkaslıların çok iyi uyguladıkları ani baskınlar ile Rus garnizon ve birliklerine saldırmış hatta zaman zaman Rus orduları bozguna uğratılmıştır. Hareket halindeki Rus birliklerine pusular kurarak imha etmeye

Sonra başka aullarda da Müslümanlar böyle yapmaya başladılar. Gralewski, *a.g.e.*, s.198-199; Kundukh, *a.g.e.*, s.56-57.

⁶⁵ Gammer, *a.g.m.*, s.217.

⁶⁶ Tarih-i Hasan, *a.g.e.*, s.67.

⁶⁷ Kalinowski, *a.g.e.*, s.111.; Baddeley, *a.g.e.*, s. 244-248; Kundukh, *a.g.e.*, s.56.

⁶⁸ Karakî, *a.g.e.*, s.234.; Çeçen lider Taşov Hacı adamlarıyla birlikte Şamil'e katıldı. Müridizmi benimseyen Çeçenler General Pullo'ya karşı ayaklanarak sert bir mücadeleye giriştiler. 1839 yılında Şamil Ahverdil Muhammed ile birlikte Çeçenistan'ı Ruslardan neredeyse tamamen Ruslardan temizledi. Gralewski, *a.g.e.*, s.220.

⁶⁹ Gralewski, *a.g.e.*, s.199-201; Karakî, *a.g.e.*, s.77.

⁷⁰ Karakî, *a.g.e.*, s.286.

⁷¹ Gammer, *a.g.m.*, s.214.

⁷² Kundukh, *a.g.e.*, s.45.-46.

çalışmışlardır.⁷³ Rus birliklerini tuzağa düşürmek için Ruslara tabi olan bölgelerde ayaklanmalar çıkararak, ayaklanmayı bastırmaya gelen Rus birlikleri pusuya düşürülmüştür.⁷⁴ Müridizmin kurumsallaşması askerî disipline nispeten de olsa yansıdığı gibi topçu birlikleri ve murtezaklar⁷⁵ gibi profesyonel birimlerin de oluşmasına yol açmıştır. Rusların teknik üstünlükleri karşısında zayıf kalan dağlılar Rus ordusundan firar eden subay ve topçu erler sayesinde kendi topçu birliklerini kurmuşlardır. Pokrovski, İmam Hamzat'ın Lehistanlılardan oluşturduğu bir birliğin onun muhafız alayının bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra onlar Şamil'in özel birliklerine dahil edilmişlerdir. Şamil'in adamları Lehlerden top yapım tekniklerini öğrendiklerini hatta Şamil'in topçu ustalarına üretim yapabilmeleri için Vedeno yakınlarında alet ve avadanlıklarının da bulunduğu bir imalathane ihdas ettiğini söylemektedir. Ayrıca iki Leh subay'ın müritlere askeri eğitim verdiğinden de bahsetmektedir.⁷⁶

Gazavat naipler vasıtasıyla bütün Dağıstan ve Çeçenistan'a yayılmış, Ruslarla bir yerde değil bir çok yerde mücadele edilmiştir.⁷⁷ Eylemsel müridizmin veya gazavatın bu kadar hızlı yayılmasında Rusların da payı büyüktür. Rusların Kafkasya'da uyguladıkları abluka hayvancılıkla geçinen halkın ihtiyaç duyduğu tuzun yanı sıra bir çok temel ihtiyaçlarını tedarik etmelerini engellemiştir. Kendi feodallerine vergi ödeyen halkın sırtına yeni vergi ve yükümlülükler yüklenerek hayatı onlar için çekilmez hale getirmişlerdir.⁷⁸ Gralewski, Rusların bu uygulamalarının Ruslara karşı nefreti artırdığını ve herkesin Ruslarla savaşmak isteği duyduğu gözlemini yapmıştır.⁷⁹ Ruslar öncelikle "müridizmin" yayılmasını yasaklamışlardır. Akabinden Kendi kontrolleri altındaki bölgelerde bulunan aullarda, her on evden bir tüfek almayı dayatmışlardır. Eğer bir aulda Şamil'e destek veren olursa o aul halkı, auldaki ev sayısının iki katı koyun vermekle mükellef tutulmuştur. Ayrıca dağlılar Ruslara rehine verecek, bağlılık yemini edecek, Rus subaylarının bütün emirlerini yerine getirecek, bölge komutanının izni olmadan bir auldan diğerine gidemeyeceklerdi.⁸⁰ Bunlardan başka Rus ordusuna yiye-

⁷³ Halk müritlerin bütün Rus kalelerini ele geçirmesini istiyor, bekledikleri olmayınca da müritlerden soğuyorlardı. Gralewski, *a.g.e.*, s. 214.

⁷⁴ Baddeley, *a.g.e.*, s.249.

⁷⁵ Şamil'in tamamen seçme muhafız birliğini oluşturanlara verilen ad. Sonradan kurumsallaşma ile birlikte farklı yerleşim birimlerindeki kadıların emrinde asayişin temininden sorumlu kolluk gücü de bu isimle anılmıştır.

⁷⁶ Покровский, Н. И., *Кавказские Войны и Имамом Шамилем*, Москва 2000., s.381.; Askerî konularda bile Hıristiyan esirlerden faydalanmaları müritlerin dinî bir fanatizmle hareket etmediklerine delil olarak gösterilebilir.

⁷⁷ Baddeley, *a.g.e.*, s.300-301.

⁷⁸ Gammer, *a.g.e.*, s. 208-209) Bazı Rus yazarları ise Rusya ile ilişkilerin böyle zor şartlar altında bile dağlıların hatta müritlerin bile ekonomilerinin ve kültürlerinin gelişmesine vesile olduğunu ileri sürmektedirler. Блиев, *a.g.m.*, s.38.

⁷⁹ Gralewski, *a.g.e.*, s.204-205.

⁸⁰ Karakı, *a.g.e.*, s.288-289.

cek, yakacak, heybe, kağı arabası talep edildiğinde temin etmek zorundaydılar.⁸¹ Dağlıların ibadetlerini dahi baskı altına alan Ruslar hac ibadetini bile yasaklamışlardır.⁸² Ruslar müritlerin uğradığı veya müritlere yardım edildiğini düşündükleri aullara “cezalandırma seferi” adını verdikleri yıkıcı seferler düzenliyorlardı. Bu seferlerde ekinler yakılıyor, bağlar bozuluyor, hayvanları sürülüp götürülüyor, ya da telef ediliyor, kuyular ve kuleler imha ediliyordu. Girilen aullarda katliamlar yapılıyor, köy yağmalandıktan sonra yakılıyordu.⁸³ Rusların bu uygulamalarını da propaganda malzemesi olarak kullanan müritler daha fazla muharip toplamaya başladılar. Bu durum müridizmin güçlenmesini sağladığı gibi gazavatın şiddetini de artırmıştır.

SONUÇ

Başlangıçta şuurlu bir devlet kurma fikri olmasa bile müritlerin şariat kurallarını Kafkas toplumuna hakim kılma süreci onları doğal olarak bir devlet fikrine ve oluşumuna getirmiştir. Zira hakim kılmaya çalıştıkları şariat İslam hukuk prensipleri manzumesine verilen addır. Böyle bir kurallar bütünü uygulanabilmesi bir askerî gücü olan bir siyasal mekanizmayı gerekli kılmaktadır. Suç ve caza ilişkisinin zorunlu sonucu siyasal otoritedir. Hukukun yaptırımlarını ancak güç kullanması meşru kabul edilen bir siyasal mekanizma uygulayabilirdi. Doğal olarak İslam hukuk prensiplerini Kafkasya toplumuna uygulamaya kalkan sufi müritler bu süreç içerisinde devlet denen siyasal mekanizmaya ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaca cevap olabilecek kurumlar ya İslam devlet geleneğinden bire bir alınmış yahut da Kafkasya şartlarına uygun kurumlar icat edilmiştir. Bu kurumlar sivil bürokrasi ve askerî bürokrasi başlıkları altında toplamak mümkündür. Bazı kurum ve görevler hem askerî hem de sivil unsurları bünyesinde barındırabiliyordu. Devletleşme sürecinin en önemli yansıması askerî bir mahiyet arz eden gazavat eylemidir. Bu eylem asıl ivmesini müridizmden de önce başlayan yurt savunmasından almıştır. Ancak bu eyleme müritleri motive eden temel ideolojik kaynak İslam sufizmi yani müridizm olmuştur. Bu iki unsur bir arada değerlendirildiğinde gazavatı sadece bir din savaşı gibi tanımlamak mümkün gözükmemektedir. Yerine ve zamanına göre düşmanla anlaşarak ateşkes yapabilme hatta barış anlaşması yapma girişiminde bulunan, daimî ordu kurup onu elinden geldiğince teknolojik silahlara donatan, ciddî askerî planlar yaparak bunu savaş alanında başarıyla uygulayan realist ve rasyonel bir hareketle karşı karşıyayız. Bütün bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde ülkelerini işgal ederek kolonileştiren Ruslara karşı kurumsallaşarak devletleşen Müridizmin dağılı halkların tepkisini ve ülkelerini kurtarma

⁸¹ Gammer, *a.g.m.*, s.209.

⁸² Gammer, *a.g.m.*, s.214-215.

⁸³ Gammer, *a.g.m.*, s.209.; Bu tahripkar seferlerle ilgili geniş tasvirler için Baddeley'in eserinin 250, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 261,262 ve 275. sayfalarına bakınız.

azmini gazavat vasıtasıyla ortaya koyduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKMAZ Ahmet, "Kafkasya Müridizm Hareketinin Önderi İmam Mansur", Yeni Türkiye, sayı 16 (1997), s.1970-1988.
- AKMAZ Ahmed, *Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketi*, Kayseri 1994.
- BADDELEY John F., *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil* (çev. Murat Özden), İstanbul, 1996.
- БЛИЕВ М.-Дегоев, В. В.-Киняпина, Н. С., "Современная Буржуазная Историография Политики России на Кавказе и в Средней Азии в XIX Веке", *Вопросы Истории*, No:0004 (1988), ss.37-53.
- БИРЮКОВ А. В., "Российско-Чеченские Отношения в XVIII-Средние XIX века", *Вопросы Истории*, No. 0002 (1998), ss. 44-57.
- БОБРОВНИКОВ Владимир, "Крымская война на русском Кавказе: идеология фронта и дискурс мусульманского сопротивления", *The Crimean War 1853-1856, Confrontation Between Different Civilisations*, Warsaw-Obory 3-4 (2007).
- DİBİR Hasan, "Tarih-i Hasan" (haz. Nurmammed Muhammed), Muhammed Tahir el-Karakî, *Dağıstan Kılıçlarının Parlaması*, İstanbul 1999.
- ДУБРОВИН Н. Ф., *О Народах Центрального и Северо-Западного Кавказа*, Налбчик 2002.
- GAMMER Moshe, "The Beginnings of the Naqshbandiyya in Daghestan and the Russian Conquest of the Caucasus", *Die Welt des Islams*, New Ser., XXXIV/2. (Nov., 1994), pp. 204-217.
- GRALEWSKI Mateusz, *Kaukaz Wspomnienia z Dwunastoletniej Niewoli*, Lwow 1877.
- EL-KARAKİ Muhammed Tahir, *Dağıstan Kılıçlarının Parlaması* (mütercimi belirtmemiş) İstanbul 1999.
- KALINOWSKI Karol, *Pamiętnik Mojej Żolnierkiny Kaukazie i Niewoli u Szamila od Roku 1844 do 1864*, Warszawa 1883.
- KEMPER Michael, "Khalidiyya Network in Daghestan and Question of Jihad", *Die Welt des Islam*, sayı 42, I, Leiden 2002, pp.41-71.
- KUTLU Tarık Cemal, *Çeçen Direniş Tarihi*, İstanbul 2005.
- МАНОМЕДОВ Дибир М., "Shamil's Testament", *Central Asian Survey* XXI/3 (2002), s.241-244.
- МАНОМЕДОВ Дибир М. "On the social aims and spiritual ideals of the Mountaineers during the Caucasian War", *Central Asian Survey*, XXI/3 (2002).
- ПОКРОВСКИЙ Н. И., *Кавказские Войны и Имам Шамиль*, Москва 2000.
- ПОТТО Василий, *Кавказская Война от Древнейших Времен до Ермелова*, Москва 2007.

Abdullah Temizkan

RBA Dam, *Şeyh Şamil'in Yüz Mektubu* (çev. Fikret Efe), İstanbul 2004.

REJCHMAN Jan, *Podroznicy Polscy Na Bliskim Wschodzie*, Warszawa 1972

REYNOLDS M., "Myths and Mysticism: A Longitudinal Perspective on İslam and Conflict in the North Caucasus", *Middle Eastern Studies*, XLI/1 (January 2005), pp.31-54..

TILLET Lowell R., "Shamil and Muridism in Recent Soviet Historiography" *American Slavic and East European Review*, XX/2. (Apr., 1961), pp. 253-269.